

Csikmindszenti Gergelyffi András hatósági orvos Udvarhelyszéken

Mátyus András, Mátyus Gyula sen.

Gergelyffi András de Csikmindszent medic șef al scaunului Udvarhely

La propunerea protomedicului Michael Gotlieb Neustadter al Transilvaniei, medicul și naturalistul dr. Gergelyffi András a fost invitat la ocuparea postului de medic șef al scaunului Udvarhely. Acceptând invitația, Gergelyffi a servit, a slujit cu sârguință și devotament cauza sănătății publice a comitatului, știința ardeleană și a contribuit esențial la studierea apelor minerale. Gergelyffi s-a născut în Minsentea (jud. Harghita) la 30. nov. 1760, și a decedat, probabil, în 1816 la Șimleu Silvaniei (jud. Sălaj).

András Gergelyffi from Csikmindszent Chief medical officer of Odorhei shire

Head physician Michael Gotlieb Neustadter from Transylvania proposed DM András Gergelyffi, the doctor and naturalist to occupy the chief medical consultant position of Odorhei shire. He accepted this invitation and took an active service, being very enthusiastic and full of dynamism in his contribution to the public health of the shire, to Transylvanian science and to the analysis of mineral waters. Dr. András Gergelyffi was born on 30th November, 1760 and passed away in Șimleu Silvaniei probably in 1816.

Orvostudományi Értesítő, 2007, 80 (4): 310-311

www.emeogysz.ro

Több mint kétszáz éve múlt, hogy 1800 tavaszán Erdély protomedikusának, Michel Neustadternek javaslatára az udvarhelyszéki gyírás, székülés meghívta Gergelyffi Andrást Udvarhelyszékbe rendes hatósági orvosnak, fizikusnak. Gergelyffi András a gyírás gyűlés meghívását elfogadta és 1800-1809 között Waisz János udvarhelyszéki kirurgussal (sebésszel) nagy szorgalommal és egyetértésben szolgálta Udvarhelyszék közegészségügyét és a kibontakozóban levő erdélyi tudományos életet.

Gergelyffi Csikmindszenten született 1760. november 30-án. Iskoláit Csikmindszenten, Csíksomlyón és Kolozsváron végezte. Orvosi tanulmányait a Budáról 1784-ben Pestre költözött, orvosi karral bővült egyetemen kezdte 1784-ben és ott is doktorált 1790-ben. Az Album Medicorum ezt így rögzíti: „Gergelyfi Andreas Cathol(i)c(us) natus Transilvanus ex Sede Tsik, an(n)o 1760 30-ma 9-bris. Examinatus est 18-va et 21-ma maji. Censore Ex(celentissi)mo Vinterl. Promotus vero est per Ex(celentissi)mum Rác 31-a Maji. Mediocris. 31-a Maji Solvit pro Taxa non(n)isi 80 fr-nos.” [Gergelyfi András katolikus, erdélyi székey Csíkszékben 1760. november 30-án született. Május 18-án és 21-én vizsgázott. Bírálója Winterl (professzor) Öexcellenciája előléptette. Közepes (az osztályzata). Május 31-én taxaként csak 80 forintot fizetett be.][3,177] Az Osztályozó napló, [Liber classificationum] szintén megerősíti Gergelyffi Andrást csíki székey fiatalember születési dátumát (1760. november 30.). Apja Gergely János, anyja Farkas Erzsébet. A kötelező disszertációjának címe, holléte nem ismeretes. Az orvosi egyetem elvégzése után egy évvel később tért vissza Erdélybe. Szamosújváron telepedett le és feleségül vette Alpári Klárát, a házasságból öt gyermekük született. Szamosújvári tartózkodása alatt 1797-ben sikertelenül pályázta meg, a kolozsvári egyetem, a holland Etiénne András halálával megüresedett kémiai metalurgiai professzori katedráját. Szamosújváron az itt élő Nyulás Ferencsel a későbbi protomedikussal, híres ásványvízelemzővel szakmai és baráti kapcsolatban állott, aki ismerte Gergelyffi felkészültségét, rátermettségét.

Jelentős fordulatot jelentett Gergelyffi életében 1800 tavasza, amikor áprilisban Michel Neustadter Erdély protomedikusa Udvarhelyszék Tisztségéhez küldött levelében „Doktor Gergelyffi Urat” javasolta udvarhelyszéki fizikusnak, mely javas-

latot 1800. május 27-én tartott gyírás székülésen el is fogadtak: „Előadván a M(é)l(tósá)g(o)s K(irályi) Főadminis(z)trátor Úr Protomedikus Neustadter április 10-én... költ Ön(agy) ságához és a T(e)k(inte)tes N(em)es Tisztséghez intézett levelét, melyben Doctor Gergelyffi Urat javasolta alkalmasnak ez székeybeli Fizikusnak, hogyha magát az eljövételre határozza, proponáltassék a F(e)ls(é)g(e)s K(irályi) Guberniumnak.” Udvarhelyszék döntése: „Határozatott, hogy az irt Physicus Úr rendes módján hívatassék meg, minthogy a Physicusnak eddig való nem léte alatt mostanig Chyrurgus Waisz János különös szorgalmatossággal folytatta maga szolgálatát és a Physicusnak eddig fele fizetése applicaltatván, ezzel pótoltatott csekély fizetése szorgalmatosságához képest, a Physicusnak pedig, ha eljő, fizetéséből elvenni nem lehet, arra nézve csekély fizetése pótlására, ha ezután is magát megkülönböztetve jól viseli, a N(eme)s Szék magára vállalja, hogy 50 forintokat esztendőnként fizet maga tulajdon erszényéből.”[3,119-120]

A gyírás határozatából látható, hogy Udvarhelyszék egészen 1800-ig nem tett eleget, több mint valószínű megfontolt okokból Mária Terézia és a Gubernium 1752-es rendeletének, mely kimondta fizikus, székey orvos alkalmazását. Arra is utal, hogy Gergelyffi András lehetett az első udvarhelyszéki orvosdoktor fizikus. Udvarhelyszéken eltöltött kilenc esztendeje sem volt minden gondtól mentes. Már 1802-es szeptemberi székey fogadtatása, a közöny, gyenge díjazása, a nagycsalád életkörülményei olyanok, hogy felmondja udvarhelyszéki fizikusi állását és Brassóba költözik. Brassóból 1802 szeptemberében két levelet küld Csíkszék előjáróihoz és felajánlja orvosi-fizikusi szolgálatait szülőföldjének:

„Tekéntetes Nemess Szék!

Elejétől fogva legnagyobb kívánságom volt tulajdon Hazámnak szolgálatjára, de vagy távolság, vagy pediglen más akadályok mindeddig törekedésem célját elérni nem engedték; mostanában tehát leginkább ezen okra nézve Esztendőm bétöltével a T(ekénte)tes Nemes udvarhelyszékey Physicatusságon felmondván, és Brassó Városába be is költözvén, bátorkodom szolgálatomat ajánlani a T(ekénte)tes Ne(me)s Széknek, annál is inkább, hogy jóval ennek előtte, némely ottan lakozó Uraságoktól ezen teendő lépésre ösztönöztetem, teljes bizalommal lévén tehát, hogy az

Öfelségétől kirendelt 250 R(énes) forint rendes fizetésen kívül A T(ekénte)tes Nemess Széknek Szokott kegyességéből szabad szállást és tűzfát is nyerhetek, mely segedelemmel tulajdon házi gondjaim megkönnyebbítettén, annál is inkább a T(ekénte)tes Nemess Széknek szolgálatjában egész tehetségem szerént foglalhatom magamat; ezen reménységben várván a T(ekénte)tes Nemess Széknek közelebb való kegyes Rezolúcióját, óhajtok lenni a T(ekénte)tes és Nemess Széknek alázatos hív Szolgája, Gergelyffi András mp, M(edicinae) Doctor, Brassóban, 1-a 9-bris 1802.” [3,109].

A második levél Sándor Mihály főadminisztrátornak, Csíkszék későbbi főkirálybírójához íródott: „Méltóságos Főadminisztrátor Úr! Főbb kötelességem lett volna legelőbb is a Méltóságos Főadminisztrátor Úrnak alázatos tiszteletemet tenni, de azon ajánlatomra, melyet a T(ekénte)tes Nemess Szék Tisztségéhez közönségesen intéztem mindediglen feleletet nem vévén, nem bátorkodtam a M(é)l(tósá)gos Főadminisztrátor Úrnak alkalmatlankodni. Mostanában különösnön a M(é)l(tósá)gos Úr Kegyelmeiből lévén reménységem, hogy tulajdon Hazám Szolgálatjára léphetek, minden ügyekeztemet és tehetségemet arra fogom fordítani, hogy nemcsak mint orvos, hanem mint Hazafi is egész pontig Kötelességemet Tehessem, melyre reméllem a Méltóságos Főadminisztrátor Úr Kegyessége legfőbb segédem leend. Ily reménységgel élvén, és különösen bátorkodván ajánlani magamot a Méltóságos Főadminisztrátor Úr Kegyelmeibe, holtomiglan óhajtok lenni A Méltóságos Főadminisztrátor Úrnak alázatos hív Szolgája, D(octor) Gergelyffi András mp, Brassóban, 29-a 9-bris 1802. P(ost) S(criptum). Közelebből szándékozom Kézdivásárhelyre felmenni, hogy a tél itten ne rekesszen, holott parancsolatját a M(é)l(tósá)gos Úrnak alázatos tisztelettel elvárom”.

Az említett levelek a kor orvosának kiszolgáltatottságára, függőségére, elégtelen anyagi jövedelmére, két székéren elszállítható vagyonára is utalnak.

„Orvosi doktorra felette szükség van ..... mindazonáltal sietni nem kell a dologgal ..” – írta megkezdett válaszevele hátlapjára Sándor Mihály a szék első embere [3,110].

Az állásnélküli, kétségbeesett Gergelyffi Andrást a szülőföldje sem öleli magához.

Gergelyffi vagy jobb ajánlatot kaphatott Udvarhelyszéktől vagy kényszerből, ismeretlen okokból visszaköltözött Székelyudvarhelyre és itt még az orvosi, tudományos munkában hét hasznos évet töltött.

Elismerést, tekintélyt számára 1804-ben Homoródfürdő ásványvizeinek elemzése hozott, mely lendületet adott tudományos tevékenységének, az erdélyi orvosi vizek elemzésének Udvarhely-Csík-Gyergyó-Háromszéken, a Szilágyságban és a máramarosi Radnán. A Homoród és vidéke borvizeiről készült dolgozatát a hivatalos szervek akkori tisztségviselői elhallgatták, de Bárth András nagyszebeni nyomdász 400 példányban kinyomtatta: *De aquis et Thermis Mineralibus Terae Sicularum Transylvaniae. Opera Andrea Gergelyffi M.D. 1811* címen. Udvarhelyszék orvos-vegyésze, fizikusa 1808 tavaszán, május és június hónapokban 29 napot tölt Nagybjom (Bázna) környékén, amikor a vidék összes ásványvizeit analizálta.

Gergelyffi András 1808 végén 1809 elején már Kraszna

megye főorvosa, de a székelyföldi vizek elemzésére Udvarhelyszékbe többször visszatért. Elmenetelre gazdasági helyzete kényszerítette – írja 1808-ban.

Gergelyffi András 1811-ben a Gubernium felkérésére 80 napig az erdélyi borvizeket vizsgálta, melyre anyagiakat, vegyszert, felszerelést, katonai őrséget, védelmet kapott.

A másik főkormányzói megbízatása 1813-ban Kiscég, Ölves, Sztojka és Zsibó ásványvizeinek elemzésére szólt. Dolgozatát 1814-ben a kolozsvári líceum nyomdájában ki is nyomtatták: *Analysis Quarundam Quorum Mineralium Magni Principatus Transylvaniae per Andream Gergelyffi Physicum Comitatus Kraszna Kr. 1814.* címen. Munkakedve nem lankad és mint Kraszna megye főorvosa újból támogatást kér és kap a Főkormányzéstól Csík- és Háromszéken található kénés és savanyúvízforrásaik vizsgálatára. Elkészül ezek elemzésével a legértékesebb gyógyvízelemző munkája: *De Acidulis et thermis Praesipium Transylvaniae Chimice analysis resolutis* címmel. Dolgozata Pataki Sámuel Erdély protomedikusához kerül, aki beépítette saját kompendiumába, amely az erdélyi ásványvizek vegyi, fizikai tulajdonságait foglalta össze: *Descriptio physico-chimica Aquarum Mineralium Transylvaniae Pesta 1820.* címen. Gergelyffi András borvízelemzéseit benne eltemette.

Gergelyffi András udvarhelyszéki orvosi gyakorlatának idejére esik az erdélyi földgáz első tudományos vizsgálata, amelyet Gergelyffi, Mészáros bányafelügyelő és Moger Károly professzor 1808-ban végeztek Kissármás (Magyarsáros) és Felsőbajom (Bázna) között. Gergelyffiek a földgázt hidrogénnek vélték, a gáz szénhidrogén voltát nem sikerült tisztázniuk [1,252-254].

A sokoldalú Gergelyffi András az első magyar nyelvű technológia könyv írója, szerzője, mely 1809-ben Pozsonyban jelenik meg *Technológia* vagyis a mesterségek és némely alkotmányok rövid leírása címmel. A könyv hozzásegít a korabeli erdélyi és magyarországi kézműipar műszaki eljárásainak hű rekonstrukciójához.

Udvarhelyszéki fizikusként 900 növény, virág, cserje, fa leírását is elvégzi. Növényteni dolgozatát 1813-ban A két magyar hazába béhozandó és szabadon termesztendő hasznos növényekről címmel 1814-ben Kolozsvárott ki is nyomtatták. Kibédi Mátyus István *Diaetetica*-inak sugallatára mint vegyész, botanikus mézspótló szörp összeállítására tesz kísérletet szilvából, perjetarackból, bakszakálból, juharfából és mustból [1,254].

Gergelyffi András az orvos, a vegyész, és a botanikus, balneológus gondolkodását népe, hazája, nemzete szellemi és gazdasági felemelkedésében vetett töretlen hit hatotta át.

Élete utolsó éveinek állomásán Szilágysomlyón hunyt el 1816(?) -ban.

Irodalom

1. Spielmann J. - *A közjó szolgálatában*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976, 252-254, 260, 380.
2. Spielmann J. - *Restituiri istorico-medical*, Kriterion, București, 1980, 342-344, 353.
3. Szócs J. - *Gergelyffi András hazatér? (Egy méltatlanul elfelejtett csíki orvos-vegyész)*, Székelyföld, 2001, V. évf. 3:109-131.